

Közel múltunk
Hagyatéka

Takács
Tibor

Láthatatlan város

ÁBTL | KRONOSZ

TAKÁCS TIBOR

Láthatatlan város

TAKÁCS TIBOR

Láthatatlan város

Állambiztonsági fotók
a Kádár-kori Nyíregyházáról

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára
Kronosz Kiadó

Budapest-Pécs, 2022

A kötet az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
és a Kronosz Kiadó gondozásában jelenik meg

Felelős kiadó az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatója
és a Kronosz Kiadó ügyvezető igazgatója

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2022-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

print ISBN 978-615-6339-70-6

pdf ISBN 978-615-6339-71-3

Borítóterv: Müller Péter

Olvasószerkesztő: Bellus Ibolya

ISSN 1586-9784

© Takács Tibor, 2022

© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2022

© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2022

Tartalom

7		Láthatatlan volt (<i>Előszó</i>)
21		Írástudók és marhaságok (<i>Margócsy József, 1959</i>)
33		Sírok (<i>Az izraelita temető, 1961</i>)
51		Ünneprontók (<i>A belváros, 1965</i>)
65		Akadályok (<i>Külváros, 1965</i>)
77		Gyerekek (<i>Az erdő, 1970</i>)
91		Jelek a falakon (<i>Az Érkert és a belváros, 1983</i>)
107		Hétköznapi (<i>A Jósaváros, 1985</i>)
117		Trianon az alagsorban (<i>A tanárképző főiskola, 1987</i>)
125		Az éjszakában (<i>A Jósaváros, 1987</i>)
135		Dísztelenül (<i>Ilonatanya, 1988</i>)
147		Láthatatlan lett (<i>Utószó</i>)
157		Források és irodalom

Láthatatlan volt

[Előszó]

Erdőben futó sínpárok, hat párhuzamos egyenes a természet szabálytalan formái között. És egy férfi, akinek az alakja megtöri a sínek és a talpfák egyenesét. A sínek végén, ott, ahol a párhuzamos vonalak találkoznak – a végtelenben, láthatatlanul – egy város található. Mintha a férfi is azt a láthatatlan várost keresné ott, ahol az egyenesek összefutnak. Mintha. Valójában a férfi egészen mást keres; hogy mit, az ebből a könyvből hamarosan kiderül. Valójában a párhuzamosok sosem találkoznak, csak a perspektíva szabályainak engedelmessé válnak. Ám a város valóban létezik, még ha a képen nem is látszik, és nem is ott kell keresni, ahova a férfi szegezi a tekintetét, hanem éppen az ellenkező irányban, a fotós háta mögött. Ez a város Nyíregyháza, és ez a könyv a Nyíregyházán készült, a fentiekhez hasonló fényképekről szól. Ezek a fotók különböző állambiztonsági eljárások során keletkeztek; ha tetszik, „az” állambiztonság készítette azokat.

A fénykép értékét kezdettől fogva az adta, hogy információt nyújt arról, ami van, illetve arról, ami volt. „Egy fotó megfellebbezhetetlen bizonyítéka annak, hogy egy bizonyos dolog megtörtént. A kép torzíthat; mégis mindig megmarad a föltevés, hogy létezik vagy létezett valami olyasmi, ami a képen látható. A magányos fényképész (amatőr voltából fakadó) korlátai vagy (művész voltából fakadó) törekvése ellenére a fénykép – bármely fénykép – ártatlanabb, tehát precízebb viszonyban van a látható valósággal, mint az utánpótlás más eszközei” – fogalmaz Susan Sontag.¹ Roland Barthes szavaival: amiről a fotográfia (illetve az ő esetében: a Fotográfia) beszél, az „egészen biztosan *volt*”, hiszen „a világon készített valamennyi fotó a bizonyosságot adja, a Fotográfia lényege, hogy bizonyítja annak létét, amit ábrázol”.² Ebből következik (és ezt már

¹ SONTAG 2010, 13.

² BARTHES 1985, 96–98.

Hans Belting mondja), hogy a „fotografikus kép nem *talál-mány*, hanem *talált tárgy*, ami a testet – a maga valójában – mutatja be, ahogy arra csak a technika képes”.³

Ez az alapvető tulajdonsága a fotót alkalmassá teszi a létező dolgokról való leltár készítésére, ami révén a fényképezés magában hordozza a birtokbavétel aktusát is: „Fényképezni annyi, mint birtokba venni a lefényképezett tárgyat” – szól Sontag sokat idézett megállapítása.⁴ Ez alapján a fotográfia a hatalom érzetét kelti – nem csoda, ha a *hatalom* is hamar felfedezte a benne rejlő lehetőségeket: a fotótechnika iparosodásával gyorsan a társadalomirányítás és a felügyelet bürokratikus eszközévé vált, olyan intézmények szolgálatában, mint például a rendőrség és a titkosszolgálat.⁵ A „valóságghűség lehetőségét kínáló médiumot” Magyarországon is hamar felfedezték: a rabosítási fényképek készítése és a helyszíni fotózás a 19–20. század fordulójára nálunk is a rendőri munka általánosan alkalmazott eszközévé vált.⁶ És az maradt a 20. század második felében is.

Az 1945 utáni magyar állambiztonság a titkosrendőri tevékenység majd’ minden területén használt fényképeket. Fotókat készítettek a politikai jellegű bűncselekmények helyszínein és a titkos házkutatások során, lefotózták a megfigyelt személyek leveleit és – titokban, rejtett eszközökkel – magukat a megfigyelt személyeket. A letartóztatottakról és elítéltekről készített fényképek a nyomozati iratokba és a személynyilvántartásba, míg a politikai rendőrség saját alkalmazottairól készült igazolványképek a tisztek személyi anyagába kerültek. A politikai rendőrség a saját maga készítette fotók mellett nagy számban dolgozott a valamilyen módon, a leggyakrabban természetesen lefoglalás vagy elkobzás révén birtokába került fényképekkel is. Jellemző példái ennek az 1956-os forradalom napjaiban készült felvételek, amelyeket a hatóságok bizonyítékként használtak a különböző bűnvádi eljárásokban és a propagandában.⁷

A nyíregyházi vonatkozású állambiztonsági fotók között szinte valamennyi, fentebb jelzett típus megtalálható. Könyvemben ugyanakkor csak azokat a politikai rendőrség által készített fényképeket kívánom bemutatni, ame-

³ BELTING 2003, 210. Következésképpen a fénykép „annak az indexe, hogy a dolgoknak és eseményeknek létezniük kellett, amikor lencsevégre kapták őket”. Uo. 250–251.

⁴ SONTAG 2010, 10.

⁵ SONTAG 2010, 36–37.

⁶ BOGDÁN 2005.

⁷ Az állambiztonsági fotóhasználatról lásd MÜLLER 2018.

lyek a városból mint fizikai térből is megmutatnak valami érdemlegeset. Így kihagytam a személyzeti anyagban lévő igazolványképeket, valamint a vizsgálati és az operatív dossziékban fellelhető rabosítási és dokumentumfotókat, továbbá nem foglalkoztam az 1956-os felvételekkel sem, ezeket ugyanis nem készítette, csak elkobozta és felhasználta a politika rendőrség.⁸ Sajnos az utókor érdeklődését leginkább felkeltő megfigyelési fotók nem maradtak fenn Nyíregyházáról, pedig az operatív akciók közben, rejtett eszközökkel, titokban készített felvételek egészen sajátos nézőpontú városképet eredményeztek.⁹ Előkerültek azonban olyan, a megfigyelési felvételekkel rokonítható, a maguk nemében egyedinek számító fotók, amelyeket különlegességük okán akkor is beválogattam, ha nem Nyíregyházán készültek, de kapcsolatba hozhatók a várossal – az első fejezetben kiderül, miként. A többi fénykép kivétel nélkül falfirkálással, zászlótépéssel, zászlóégetéssel vagy emlékműrongálással kapcsolatos eljárások során keletkezett, ezért a politikai rendőrség ilyen irányú működéséről célszerű bővebben is szólni.

A politikai bűncselekmények kivizsgálása a megyei állambiztonság hatáskörébe tartozott, amely 1956 után a Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitányság egyik részlegeként működött: 1962-ig mint Politikai Nyomozó Osztály (az iratokban sokszor csak Politikai Osztálynak nevezték), azt követően mint III. Osztály, a hetvenes-nyolcvanas években pedig a főkapitányság Állambiztonsági Szerve, melynek vezetője a főkapitány állambiztonsági helyettese volt. A firkálások, zászlótépések és a hasonló ügyek felderítése a belsőreakció-elhárítás – II/5., 1962-től III/III. Alosztály, 1971-től III/III. Osztály – feladatát képezte. Az ismert (tetten ért vagy felderített) elkövetők ellen az állambiztonsági vizsgálati alosztály folytatta le a nyílt eljárást. A legelterjedtebb politikai bűncselekménynek az izgatás számított, amelyet az 1973-ban megjelent kriminalisztikai tankönyv ekként definiált: „lényegében ellenforradalmi propaganda és agitáció a szocializmus vonzóerejének, tömegbefolyásának csökkentése érdekében”. Legjellemzőbb formájának a verbális izgatás, az „izgató” tartalmú írásos anyag (röplap vagy levél) készítése és ter-

⁸ Az 1956-os nyíregyházi fotókról lásd NÉMETHNÉ DIKÁN 2001; TAKÁCS 2019.

⁹ Lásd például VIRKNER–ČERNOUŠEK (red.) 2008.

jesztése, a falfirkálás, a zászlótépés, valamint emlékművek megrongálása vagy meggyalázása számított.¹⁰

Az állambiztonságot leginkább a firkálások érdekelték, ezek ugyanis egészen nyílt politikai üzenetet hordozhattak, méghozzá sok ember által látható módon. „A firkáláson olyan helyszínes bűncselekményt értünk, amikor az elkövető közterületen – házak, intézmények falaira, járdára, hirdetőoszlopokra, közlekedési eszközökre stb. – nyilvános vagy egyéb helyeken olyan jelzést, jelmondatot vagy monogramot helyez el, jelmondatot úgy változtat meg, hogy az alkalmas a társadalmi rend alapintézményei, politikája stb. elleni gyűlölet felkeltésére” – fogalmaz egy 1976-os belügyi tanulmány.¹¹ A falfirkálást a röpcédulákkal és a névtelen levelekkel együtt az ún. „írásos úton megvalósított állam elleni izgatásként” kezelték, amelyről azt tartották, hogy azzal a külső és belső ellenség elégedetlenséget és zavart kívánt kelteni, a dolgozókat szembe akarta állítani a kommunista eszmével és a Szovjetunióval, valamint felszínen kívánta tartani a nacionalizmust, a sovinizmust és az antiszemitizmust.¹² Bár a politikai rendőrség jelentős veszélyforrásként tekintett ezekre, a Kádár-korszakban már próbálták differenciáltan kezelni a különböző eseteket. Ez azt jelenti, hogy az elkövetők többségét kitevő fiatalok személyek esetében ekkor már azt feltételezték, hogy inkább meggyalázásból, semmint „megfontolt szándékosságból” cselekedtek, és sokszor a rossz családi háttér, a szülők és pedagógusok passzivitása, közömbössége miatt kerültek „ellenséges beállítottságú, züllött vagy büntetett előéletű barátok, ismerősök – esetenként galerik – befolyása alá”.¹³

A firkálások akkor tartoztak az állambiztonság illetékességébe, ha az illetékesek úgy ítélték meg, hogy azok „politikai szempontból veszélyesek”, ha például nyíltan ellenséges feliratok, illetve náci szimbólumok kerültek a falakra. A nyomozás elrendelését tehát értelemszerűen meg kellett előznie a színhely átvizsgálása. A kitért rendőrnek (járőrnek vagy körzeti megbízottnak) biztosítania kellett a helyszínt a szemlebizottság megérkezéséig, és lehetőleg el kellett takarnia a firkálást a kíváncsiskodók elől. A bizottságnak rendőrök – ez esetben állambiztonsá-

¹⁰ ÁBTL 4.1. A-4226/3. 91., 98-99.

¹¹ ÁBTL 4.1. A-3077. 13-14. Hogy teljes legyen a kép, a tanulmány később rögzíti: „Eszköze minden olyan tárgy lehet, mely alkalmas a firkálásra.” Uo. 23.

¹² ÁBTL 4.1. A-3077. 7.

¹³ ÁBTL 4.1. A-3077. 11-15.

gi tisztek – és szakértők mellett civil tanúk is tagjai voltak. A helyszíni szemlét a politikai jellegű ügyekben is az általános rendőri gyakorlatnak megfelelően folytatták le; ami ebből témánk szempontjából lényeges, hogy a nyomokat fényképezéssel is rögzítették, a fényképdokumentáció pedig a szemléről felvett jegyzőkönyv mellékletét képezte. A nyomozásban – a szemtanúk felkutatásán túl – nagy szerepe volt a különböző szakértői vizsgálatoknak, különösen az írásszakértő munkájának. A firkálások (de ugyanígy a névtelen levelek és röpcédulák) esetében kötelező volt a BM III/III. Csoportfőnökségen működő Központi Gép- és Kézírás minta Irattár használata, amely ha mást nem, legalább azt segítette megállapítani, hogy volt-e előzménye az esetnek.¹⁴

A zászló eltávolítása, legyen az bármilyen színű, önmagában nem tartozott az izgatás körébe, csak akkor, ha gyűlöletkeltésre alkalmas módon követték el, azaz felgyújtották, szét- vagy letépték.¹⁵ Ez utóbbiak megítélése, kezelése és kivizsgálása megegyezett a firkálásokéval, egy 1983-as belügyi tansegédlet kifejezetten együtt tárgyalta a kettőt: „Az ellenséges tartalmú firkálás, a zászlótépés és -égetés [...] alkalmas állam elleni gyűlölet keltésére, zavar előidézésére, népünk, hazánk politikai és társadalmi egységének megbontásához vezethet. Tekintettel a bűncselekményfajta megjelenési formájára, helyszíneire és arra, hogy például zászlótépések és -égetések szinte kizárólag nemzeti és munkásmozgalmi ünnepeken, évfordulókon, valamint külföldi párt- és állami vezetők látogatásaikor történnek, fokozott gondot kell fordítani a biztosítás, valamint a megelőző intézkedések tervezésére és végrehajtására.”¹⁶ Megjegyzem, zászlókat máskor, mint ünnepnapokon vagy vezetők látogatása alkalmával nem is lehetett letépní, ugyanis a korszakban rendszerint csak ilyen alkalmakkal helyezték ki azokat.

Az itt közreadott állambiztonsági fotókat tehát az ilyen, politikai jellegű bűncselekmények esetében lefolytatott helyszíni szemléken készítették. „A helyszíni szemle olyan nyomozási cselekmény, amelynek során a büntetőeljárás-jog által megkövetelt alakiságok mellett a nyomozóhatóság megfigyeli és rögzíti a) a helyszínen ta-

¹⁴ ÁBTL 4.1. A-3077. 37–48.

¹⁵ ÁBTL 4.1. A-4226/3. 99.

¹⁶ ÁBTL 4.1. A-3952. 3. A helyszíni szemlékről lásd még MÜLLER 2011, 7–8.

lált állapotot; a helyzeteket, körülményeket; b) felkutatja, megvizsgálja és rögzíti mindazokat a nyomokat, elváltozásokat, amelyek a vizsgált cselekmény megvalósulása kapcsán keletkeztek azért, hogy azok a nyomozás számára adatokat nyújtsanak, a bíróság előtt pedig tényeket bizonyítsanak és a valóságot érzékeltessék” – határozta meg a fogalmat az 1983-ban kiadott kriminalisztikai tankönyv.¹⁷ A helyszíni szemléről jegyzőkönyvet kellett felvenni, amelyben igen aprólékosan rögzítették a szemle idejét és helyét, a szemlebizottság tagjait és hivatali minőségét, a világítási és az időjárási viszonyokat, illetve a helyszín és a helyszínen talált nyomok és tárgyak leírását, a bizottság által elvégzett vizsgálatokat, az eljárás módszereit és eredményeit, a tagok esetleges észrevételeit. A leírásnak tárgyilagosnak, közérthetőnek és pontosnak kellett lennie, kerülnie kellett a szubjektív, egyéni véleménynyilvánítást. A pontosság érdekében a jegyzőkönyvhöz áttekinthető, méretarányos helyszínrajzot kellett mellékelni, amely megkönnyítette a szöveges leírás megértését.¹⁸

A nyomozati iratok tanúsága szerint a nyíregyházi falfirkálások és zászlótépesek kivizsgálása során többnyire nem készítettek helyszínrajzot, és nyomozóku-tyát is csak ritkán vettek igénybe. Előfordult, hogy fotók sem készültek, vagy ha igen, akkor azok nem maradtak fenn; ezekről az ügyekről itt és most nem lesz szó. Az általános gyakorlatnak felelt meg az is, hogy a szemlék során a fényképeket készítő bűnügyi technikust minden esetben a bűnügyi rendőrség biztosította a megyei állam-biztonság számára.

Látható: a nyomozati munka a Kádár-korszakban is azon a feltevésen alapult, hogy a múltat nyomok, „jelek” közvetítik a rendőrök számára, amelyet a kellő szakmai tudással felvértézve gond nélkül értelmezni tudnak. „A nyomozás feladata az objektív igazság megismerése, a valóság feltárása” – tett tanúbizonyságot a megkérdőjelezhetetlen epizstemológiai optimizmusról a kriminalisztikai tankönyv.¹⁹ A rendőrök abból indultak ki, hogy „a helyszínen talált állapot *nem véletlenül* összeállt dolgok és jelenségek halmazából, hanem az egymáshoz *szervesen* és *törvényszerűen* kapcsolódó változások, tükröződések

¹⁷ ÁBTL 4.1. A-3956/2. 16. Csak-nem szó szerint ugyanezt a definíciót adta a két évtizeddel korábban napvilágot látott tananyag is: ÁBTL 4.1. A-4226. 331.

¹⁸ ÁBTL 4.1. A-3738. 28–34.
 ÁBTL 4.1. A-3795. 19–23.
 ÁBTL 4.1. A-4226. 372–408.
 ÁBTL 4.1. A-3956/2. 33–34., 55–57.

¹⁹ ÁBTL 4.1. A-4226. 14.

megjelenéséből áll”.²⁰ Azaz a „helyszín tartalmazza mindazokat az elváltozásokat, amelyek az elkövetés ideje alatt keletkeztek. Az ott lévő nyomokban *visszatükröződik* a múltbeli történés, ami – többek között – így válik a megismerés forrásává.”²¹

Ilyen könnyen olvasható jeleknek tekintették a helyszínelési fotókat is; ezt illusztrálandó álljon itt három idézet három különböző belügyi tanulmányból. „A fényképészeti felvétel az egyik legtárgyilagosabb és legszélesebb körben alkalmazott mód a helyszíni szemle eredményeinek rögzítésére.”²² „A helyszíni fényképfelvételt a teljes hitelesség és a nagy részletesség teszi a helyszíni rögzítésének ma már nélkülözhetetlen eszközévé.”²³ „A helyszínrajzzal szemben a fénykép igen élethűen, részletesen tükrözi a fényképezett helyszínt, a szemle tárgyát, azonban a helyszínrajzzal szemben nem teszi lehetővé a legszükségesebb és legjellegzetesebb részek kiemelését, míg ha a kívánt részeket önállóan fényképezzük, akkor a környezetük vész el és nem válik lehetővé a környezetükkel való együttes szemléltetésük.”²⁴ Ez utóbbi megszorítás még inkább kiemeli, hogy a rendőrök a fényképet a valóság *hiteles* rögzítésére szolgáló eszköznek tekintették, amely ezenfelül semmilyen egyéb jelentéssel nem bír. Ehhez persze szükség volt bizonyos szabályok betartására, így a helyszíni fotózás – és általában a bűnügyi fényképezés – során tilos volt minden, „a valóság ábrázolásától való bármiféle eltérést” szolgáló eljárás, mint például a retus vagy a montázs, az ugyanis a „szocialista” törvényesség megsértését jelentette volna.²⁵

A nyomkutató és a nyomrögzítés módjairól szólva a helyszíni szemlérről szóló 1972-es tankönyv sem kérdőjelezte meg a fotográfia objektív valóságábrázoló szerepét, igaz, rámutatott a technikai adottságokból eredő korlátaira is: „A fényképezőgép »szemét« köznyelven objektívnek nevezik. Gondolatilag [?!] éppúgy, mint átvitt értelemben e megnevezés helytálló, s a fényképezésnek azt a tulajdonságát fedi, hogy képes a szubjektív körülményektől független tárgyilagossággal tükrözni a valóságot. Az már a rendszer hibája, hogy síkban ábrázolja a teret. Szegényebb a fényképezés, mint a valóság, de gazdagabb a

.....
²⁰ ÁBTL 4.1. A-3956/2. 16.
 A korábbi tankönyv is szinte szó szerint így fogalmazott:
 ÁBTL 4.1. A-4226. 330.
²¹ ÁBTL 4.1. A-3956/2. 15.
²² ÁBTL 4.1. A-3738. 34.
²³ ÁBTL 4.1. A-4226. 83.
²⁴ ÁBTL 4.1. A-3795. 23.
²⁵ ÁBTL 4.1. A-3956/1. 27., 95-96.

leírásnál.”²⁶ A nyolcvanas évek tananyagai szintén a kép és a leírás egymást kiegészítő funkcióját hangsúlyozták. A krimináltaktikai tankönyv szerint a jó megfigyelés és a pontos mérés ellenére a helyszínrajz készítése szubjektív tényezőktől is függ, ezért fontos a fényképfelvételek készítése. „A fényképezőgép optikája mindent »lát«, de az ember szemét és figyelmét elkerülhetik egyes apróbb tárgyak, részletek.”²⁷

A tananyag fotózásról szóló része hasonlóan fogalmaz: a kamera „az emberi szemnél többet, jobban, pontosabban lát”, ezért a fényképezés elengedhetetlen kelléke a rendőri munkának. „Akárhogyan is igyekszünk, nem tudjuk pl. a helyszíni szemle jegyzőkönyvében teljes részletességgel leírni a helyszínt. Minden figyelmességünk mellett előfordul, hogy fontos részlet elkerüli figyelmünket, kimarad valami a jegyzőkönyvből.” Sőt „egyes helyzetek [...] élethűen csak jegyzőkönyvben nem érzékeltethetők. A szemléletességet nem lehet szöveggel helyettesíteni, viszont a leírás és a fénykép együtt már megközelíti a valóság hű ábrázolását.”²⁸ Ugyanakkor a képek nem állhatnak önmagukban. A fotók a szemlejegyzőkönyv mellékletét alkotják, amely tartalmazza a felvételek készítésével kapcsolatos adatokat (a készítő neve, a gép típusa, az objektív fajtája, a megvilágítás módja stb.), amelyek hitelesítő funkcióval bírnak, ugyanis ezen „adatok ismerete nélkül a fényképek stb. megfelelő értékelése nem végezhető el”.²⁹

A tananyag ezzel együtt a fényképezést az elsődleges rögzítési módnak tekintette, amely alkalmas a teljes helyszín átfogó és a különböző részletek aprólékos megörökítésére. Ahhoz azonban, hogy betöltse ezt a funkcióját, fontos a helyes beállítás és világítás, valamint a megfelelő képkivágás alkalmazása.³⁰ Ha ez mind megvan, a „fénykép tartós, nem változó, bármikor elővehető dokumentációnak számít.”³¹ Még akkor is, ha a korszakban szinte kizárólag fekete-fehér felvételeket készítettek, amelyek a megörökített valóság egyik leglényegesebb elemét nem tudták visszaadni: „A valóságban a tárgyak sokfélesége színesen van jelen. A szín az objektumok elválaszthatatlan tulajdonsága. Mégis a fekete-fehér fényképezésnél erről [sic!]

²⁶ ÁBTL 4.1. A-4240. 76. Ez a szerző is hangsúlyozza, hogy a fotózás nem helyettesítheti a nyomrögzítés írásos módját, csak kiegészítő jellegű lehet.

²⁷ ÁBTL 4.1. A-3956/2. 56.

²⁸ ÁBTL 4.1. A-3956/1. 27–28.

²⁹ ÁBTL 4.1. A-3956/1. 96.

³⁰ ÁBTL 4.1. A-3956/1. 28–29.

³¹ ÁBTL 4.1. A-3956/1. 55.

a fontos tulajdonság érzékeléséről vagyunk kénytelen lemondani.” Pedig a kriminalisztikai fotózásban is nagy szerepe lenne a színek rögzítésének, fejtegette a szerző, ám végső soron arra jutott, hogy a helyszíni szemle igényeit „nagyobbrészt” kielégítik a fekete-fehér felvételek is.³²

Ez a hozzáállás természetesen nem csupán a Kádár-korszak rendőri tevékenységét jellemezte. „A nyomozás során készített (utóidejű) felvételek, a helyszíni fényképek használata a fotográfia dokumentatív, bizonyító erejének elfogadásán alapult. A képi megörökítés gyakorlata a bűntény rekonstrukciójának új módszerét nyújtotta” – állapítja meg Bogdán Melinda a hazai rendőrségi fotóhasználat kialakulása kapcsán.³³ Azaz, amikor egy rendőr felvételt készít, akkor meg van róla győződve, hogy a bűnügyi helyszín objektív képét rögzíti, a maga valóságában. Azokban az intézményekben, amelyekben a fényképet archiválási eszközként használják, nem szokás rákérdezni a fotografikus kép realizmusára: a rendőrség – és a titkosrendőrség – abban magától értetődően a valóság objektív megőrzésének lehetőségét látja (mint ahogy a nyelvet is áttetsző közegnek tekinti). Csakis így lehet a fotó kriminológiai értelemben vett bizonyíték.

A rendőri munka kontextusán kívül viszont már banálisnak számít a megállapítás, hogy – Susan Sontag szavaival – a „fénykép nem a valóságot teszi közvetlenül hozzáférhetővé, hanem a valóság képét”.³⁴ Klaus Honnef ezt ekképpen fogalmazta meg: „csodálatraméltó valóság-hűsége, autenticitása ellenére [...] a fénykép nem a valóság másolata, még csak nem is a tükörképe”, hanem „a valóság rendkívül megbízható és következetes képi átformálása természetszerűen saját törvények alapján”. Egész egyszerűen arról van szó, hogy a fotó a térbeli, színes és mozgásban lévő világot két dimenzióban, kimerevítve és – esetünkben – fekete-fehérben ábrázolja. (A színes kép szintén mesterséges, csak tarka sablont használ.)³⁵

Magától értetődik az a megállapítás is, hogy a fénykép nem a világ egészét, hanem csupán annak egy részletét ábrázolja. A fotós mindig választásra, válogatásra kényszerül, hogy a valóságnak mely darabjáról készít képet. A helyszíni szemle esetében a döntése nyilván nem lehet

³² ÁBTL 4.1. A-3956/1. 45-46.

³³ BOGDÁN 2005, 144.

³⁴ SONTAG 2010, 244.

³⁵ HONNEF 1997, 168-170., az idézet: 168.

önkényes, hiszen a „bűnjelek” elhelyezkedése alapvetően megszabja, hova irányítsa a kamerát, ám az ábrázolt valóság rész pontos határait mégiscsak ő jelöli ki. Döntésével pedig, mint minden fotós, a bűnügyi technikus is jelentőséggel, s ezáltal jelentéssel ruházza fel a valóságnak azt a szeletét, amelyet az általa kezelt objektív befogott. Ezért – minden látszat ellenére – még a rendőrségi fényképezés sem a valóság puszta ábrázolása, „rögzítése”, hanem értékelő és értelmező tevékenység, függetlenül attól, milyen céllal teszi azt valaki.³⁶ A helyszínelési fotókra is állnak Sontag szavai: „Bárki áll is a gép mögött, a fényképek túlnyomó többségében – akár tudományos, akár ipari céllal készülnek, akár a sajtó, akár a hadsereg, akár a rendőrség, akár a család készíti őket – a személyes látásmód megnyilvánulása keresztezi a fénykép elsődleges célját: a rögzítést, a kórkép felállítását, a tájékoztatást.”³⁷

Vagyis ami a bűnügyi technikus számára magától értetődő (a bűnjeleket és azok környezetét kell lefotózni a bevett szakmai előírások és gyakorlat alapján), az a hivatalos eljárások közegén kívül értelmezendő, mert értelmezésre szoruló gyakorlat. Ami egy rendőr vagy egy bíró számára a valóság objektív képe, az egy antropológus vagy egy történész számára bizonytalan jelentések és referenciák hordozója. (Akár metaforikus értelemben is: a fényképek „testeket mutatnak, mégis embereket jelentenek”.³⁸) A szemlebizottság tagját nyilván nem érdekelte, hogy a fénykép nem önmagától valóság-hű ábrázolási eszköz, hanem azért, mert így olvassuk őket, azaz a referenciális paktum még a fényképek (minden fénykép, még a rendőrségi fotók) esetében is működésbe lép.³⁹ Számunkra azonban nem lényegtelen a dolog, hiszen ez a paktum akár fel is mondható: dönthetünk úgy is, hogy teljesen figyelmen kívül hagyjuk az eredeti szerzői szándékokat. A fotókkal általában ez történik. Tudniillik bármilyen szilárd is a fotós szándéka, a képekhez rendelt eredeti jelentés szükségszerűen elpárolog. Ez a jelentés ugyanis mindig konkrét szituációban jön létre, amelyet azonban a fénykép használata során más szituációk váltanak fel, aminek következtében az eredeti hatás meggyengül, módosul, és újaknak adja át a helyét.⁴⁰

³⁶ Vö. SONTAG 2010, 13–14., 134–135.

³⁷ SONTAG 2010, 200–201.

³⁸ BELTING 2003, 101–102.

³⁹ Lásd LEJEUNE 2003, 37. Vö. BELTING 2003, 250–251.

⁴⁰ SONTAG 2010, 160–161.

Források és irodalom

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.2.1. Operatív nyilvántartások

2.2.2. Hálózati nyilvántartások

3.1.2. Munkadossziék

M-13516. „Polgár”

M-15448. „Bakos”

M-21399. „Kiss József”

M-22738. „Bakonyi”

M-32656. „Kassai Péter”

M-41627. „Simon Tibor”

M-42194. „Pók Csaba”

3.1.4. I-dossziék

I-13. Falfirkálás, ismeretlen tettes által elkövetett közösség megsértése vétség

3.1.5. Operatív dossziék

O-12560. „Talpfások”

O-13701. „Rongálók”

O-18758. „Metál”

O-19071. „Figuráns”

O-19586. „Páratlan”

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-147645. K. I. és társai

V-151410. S. J. és Cs. L.

V-158379. J. L.

V-165792. K. L., P.S. és W. Gy.

V-165978. I. S.

3.2.5. Operatív dossziék

O-8-500/2. „Lagunás” – Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-3077. Zima Péter – Juhász László: *Az írásos úton megvalósított izgatásról*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976.

- A-3738. Réthelyi Jenő: *Helyszíni szemle és nyomozási kísérlet*. Budapest, 1959.
- A-3795. Könczöl István: *Helyszíni szemle, nyomozási kísérlet, helyszínelés*. BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, Budapest, 1963. (Ugyanez a szerző feltüntetése nélkül: A-3821. *Helyszíni szemle, nyomozási kísérlet, helyszínelés*. BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, Budapest, 1968.)
- A-3952. Zima Péter: *Az állam elleni izgatást megvalósító firkálások, zászlótépek és -égetések elkövetőinek felderítése. Tansegédlet*. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1983.
- A-3956/1. *Krimináltechnika. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére*. (Kriminalisztika 1.) Szerk. Illár Sándor. BM Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- A-3956/2. *Krimináltaktika. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére*. (Kriminalisztika 2.) Szerk. Illár Sándor. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- A-4226. *Kriminalisztika. Általános rész*. Főszerk. Garamvölgyi Vilmos. Szerk. Viski László. Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961.
- A-4226/3. *Kriminalisztika. Különös rész (metodika)*. Főszerk. Deák József. Szerk. Hoffmann Lajos. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1973.
- A-4240. *A helyszíni szemle megtartása és az elsődleges, halaszthatatlan intézkedések megtétele*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1972.

Hadtörténelmi Levéltár (HL)

XI. 27. Debreceni Katonai Bíróság

B. 93/1961. K. I. és társai ügye

Irodalomjegyzék

AKUNYIN-CSHARTISVILI
2008	Akunyin, B. – Cshartisvili, G.: <i>Temetői történetek</i> . Ford. Bagi Ibolya – Sarnyai Csaba. Európa, Budapest.
APOR 2014	Apor Péter: <i>Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989</i> . MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
ARNHEIM 2008	Arnheim, Rudolf: Tanulmány a téri ellenpontról. In: Steve Yates (szerk.): <i>A tér költészete. Fotókritikai antológia</i> . Ford. Kemenei Zsuzsanna. Typotex, Budapest. 25–41.
BARTHES 1985	Barthes, Roland: <i>Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról</i> . Ford. Ferch Magda. Európa, Budapest.

- BELTING 2003 Belting, Hans: *Kép-antropológia. Képtudományi vázlatok*. Ford. Kelemen Pál. Kijárat, Budapest.
- BERNSTEIN 1929/1930 Bernstein Béla: A nyíregyházi zsidó temető. In: Kecskeméti Vilmos (szerk.): *Zsidó Évkönyv az 5690. bibliai évre*. Budapest. 199–200.
- BOGDÁN 2005 Bogdán Melinda: A rabosító fénykép. A rendőrségi fényképezés kialakulása. *Budapesti Negyed*, 47–48. 143–165.
- BOHUS 2015 Bohus, Kata: Not a Jewish Question? The Holocaust in Hungary in the Press and Propaganda of the Kádár Regime during the Trial of Adolf Eichmann. *Hungarian Historical Review*, 3. 737–772.
- BOSÁK 2008 Bosák, Vladimír: Prague through the lens of the secret police. In: Patrik Virkner–Štěpán Černoušek (red.): *Praha objektivem tajné policie/Prague through the lens of the secret police*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha. 47–49.
- BOTTONI 2013 Bottoni, Stefano: Vonakodó kémek. A magyar állambiztonság és Románia, 1975–1989. *Történelmi Szemle*, 1. 79–117.
- CZINE 1959 Czine Mihály: Móricz Miklós: Móricz Zsigmond indulása. *Kortárs*, 10. 645–648.
- CSORBA 1990 Csorba László: Izraelita felekezeti élet Magyarországon a vész-korszaktól a nyolcvanas évekig (1945–1983). In: Lendvai L. Ferenc – Sohár Anikó – Horváth Pál (szerk.): *Hét évtized a hazai zsidóság életében. II. rész*. MTA Filozófiai Intézet, Budapest.
- GARAI 2008 Garai Péter: A városszövet rejtelmek I. Jósavárosi séta. *A Vörös Postakocsi*, tavasz. 83–89.
- GERVAI 1963 Gervai Sándor: *Nyíregyháza zsidósága élete*. Weiss Nyomda, Jeruzsálem.
- GYÁNI 2008 Gyáni Gábor: *Budapest - túl jón és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat*. Napvilág, Budapest.
- GYŐRI 1961 Győri Illés György: Ahová a kocsmázás, a huligánkodás vezet. Sírkőrongáló, kártevő fiatalok Nyíregyházán. *Kelet-Magyarország*, 1961. június 4. 4.
- GYŐRI SZABÓ 2009 Győri Szabó Róbert: *A kommunizmus és a zsidóság Magyarországon 1945 után*. Gondolat, Budapest.
- HALL 2008 Hall, Edward T. : Képi konvenciók és konvencionális képek. In: Steve Yates (szerk.): *A tér költészete. Fotókritikai antológia*. Ford. Kemenesi Zsuzsanna. Typotex, Budapest. 137–147.
- HONNEF 1997 Honnef, Klaus: A fényképezés a hitelesség és a fikció között. Ford. Schulcz Katalin. In: Bán András és Beke László (össze-

- áll.): *Fotóelméleti szöveggyűjtemény*. Enciklopédia, Budapest. 161–202.
- ILLÉS 1958 Illés Béla: *Ég a Tisza. Regény 3 kötetben. Kun Béla előszavával*. Zrínyi, Budapest.
- KENDE 1999 Kende Péter: 1988. *Beszélő*, 9. 53–61.
- KISS 1932 Kiss Lajos: A nyíregyházi erdő. *Debreceni Szemle*, 10. sz. 381–398.
- KOSELLECK 2003 Koselleck, Reinhart: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Ford. Hidas Zoltán. Atlantisz, Budapest.
- LEJEUNE 2003 Lejeune, Philippe: Az önéletírói paktum. Ford. Varga Róbert. In: Z. Varga Zoltán (szerk.): *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*. L'Harmattan, Budapest. 17–46.
- MARGÓCSY 1984 Margócsy József: *Utcák, terek, emléktáblák. Fejezetek a régi Nyíregyháza életéből*. Nyíregyháza Városi Tanács VB, Nyíregyháza.
- MARGÓCSY 1986 Margócsy József: *Utcák, terek, emléktáblák. II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből*. Nyíregyháza Városi Tanács VB, Nyíregyháza.
- MARGÓCSY 1997 Margócsy József: *Utcák, terek, emléktáblák. IV. Újabb híradások a régi Nyíregyháza életéből*. START, Nyíregyháza.
- MARIK 1965 Marik Sándor: Színpompás ünnepségen fogadták városunkban a halastafétát. Ötezren a Kossuth téren. *Kelet-Magyarország*, április 3. 3.
- MÓRICZ 1959 Móricz Miklós: *Móricz Zsigmond indulása*. Magvető, Budapest.
- MÜLLER 2010 Müller Rolf: Emlékhelytelenítés. Képek és történetek – 1956 előtt és után. *Betekintő*, 4. http://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_4_muller.pdf
- MÜLLER 2011 Müller Rolf: *Titkok – képek – nyolcvanas évek/The secret pictures of the eighties*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest.
- MÜLLER 2015 Müller Rolf: Ellopott és száműzött pillanatok. A politikai rendőrség vidékképei. *Forrás*, 11. 93–105.
- MÜLLER 2018 Müller Rolf: Tettesek, áldozatok, szereplők. Állambiztonsági és történeti fényképgyűjtemény. In: Apor Péter – Bódi Lóránt – Horváth Sándor – Huhák Heléna – Scheibner Tamás (szerk.): *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban. Gyűjtemények története*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest. 321–330.

- NAGY F. (szerk.) 2004 Nagy Ferenc (szerk.): *A nyíregyházi zsidóság pusztulása*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza.
- NAGY P. 1953 Nagy Péter: *Móricz Zsigmond*. Művelt Nép, Budapest.
- NAGY-CSERE 2009a Nagy-Csere Áron: Az ellenség neve: huligán. In: Ö. Kovács József – Kunt Gergely (szerk.): *A politikai diktatúra társadalmi-asíttása*. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, Miskolc. 125–134.
- NAGY-CSERE 2009b Nagy-Csere Áron: Munkásokból huligánok. A huligán mint társadalmi kategória megteremtése 1956 állambiztonsági értelmezésében. *Betekintő*, 4. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_4_nagy_csere.pdf
- NÉMETHNÉ DIKÁN 2001 Némethné Dikán Nóra: Egy dokumentumsorozat megszületésének története. Az 1956. október 26-i nyíregyházi tüntetés. In: Almássy Katalin–Istvánovits Eszter (szerk.): *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XLIII*. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2001. 365–386.
- NOË-THOMPSON 2010 Noë, Alva –Thompson, Evan: Bevezetés. Ford. Tóth Tamás. In: Blaskó Ágnes – Margitházi Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció. Szöveggyűjtemény*. Typotex, Budapest. 27–43.
- OROSZ 2003 Orosz Károly: *A nyírvidéki-rétközi kisvasút. A Nyírvidéki Kisvasút története és lehetőségei az EU-ba tagoló magyar vasúthálózaton és a hazai idegenforgalomban*. 2., bővített kiadás. Krampács Bt, Nyíregyháza.
- RICZU 1992 Riczu Zoltán: *Zsidó épületek és emlékek Nyíregyházán*. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza.
- ROMBACH 1997 Rombach, Leopold: Tíz tétel a fotóról – előmunkálatok a fotó általános elméletéhez. Ford. Wessely Anna. In: Bán András és Beke László (összeáll.): *Fotóelméleti szöveggyűjtemény*. Enciklopédia, Budapest. 246–260.
- SONTAG 2010 Sontag, Susan: *A fényképezésről*. Ford. Nemes Anna. Európa, Budapest.
- SZÉCSÉNYI 2017 Szécsényi András: Holokauszt-reprezentáció a Kádár-korban. A hatvanas évek közéleti és tudományos diskurzusának emlékezetpolitikai vetületei. In: *Tanulmányok a holokausztról VIII*. Szerk. Randolph L. Braham. Múlt és Jövő, Budapest, 291–329.
- SZÉCSI (szerk.) 1959 Szécsi Ágnes (szerk.): *A revizionizmus a legfőbb veszély*. Cikkgyűjtemény. Kossuth, Budapest.
- TAKÁCS 2004 Takács Tibor: Szajna parti séták Nyíregyházán. Punk és állambiztonság egy vidéki városban a nyolcvanas években, *Archív-*

- Net, 6. https://archivnet.hu/kuriozumok/szajna_parti_setak_nyiregyhazan.html
- TAKÁCS 2016 Takács Tibor: *A párttitkár halála. Egy 1956-os gyilkosság története*. Jaffa, Budapest.
- TAKÁCS 2019 Takács Tibor: A látható és a láthatatlan forradalom. Az 1956. október 26-i nyíregyházi tömegtüntetés képei. In: Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XXI*. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2019. 17–30.
- TAKÁCS 2020 Takács Tibor: Dünnyögtek egy új mesét. A nyíregyházi punk és az állambiztonság a nyolcvanas években. *Arc és Álarc*, 2. 29–46.
- TAKÁCS 2021 Takács Tibor: Egy „régí vágású” értelmiségi a politikai rendőrség célkeresztjében. Margócsy József megfigyelése 1959-től az 1970-es évek elejéig. In: Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XXII*. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza. 79–94.
- TASNÁDI 2012 Tasnádi Róbert: Miről szólnak a képek? Sajtófotó, képjelentés, kontextus a média- és kommunikációkutatás nézőpontjából. *Médiakutató*, 4. 73–85.
- TOMSICS 2020 Tomsics Emőke: Fényudvar. Az éjszakai fényképezés kezdetei Magyarországon. In: Fisli Éva (szerk.): *Fényképtárgy/Material photograph*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. 73–100.
- VIRKNER-ČERNOUŠEK (red.) 2008 Virkner, Patrik – Černoušek, Štěpán (red.): *Praha objektivem tajné policie/Prague through the lens of the secret police*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha.
- VITVAR 2008 Vitvar, Jan H.: A camera in the hands of a sick state. In: Patrik Virkner-Štěpán Černoušek (red.): *Praha objektivem tajné policie/Prague through the lens of the secret police*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha. 6–12.
- ZOMBORY 2022 Zombory Máté: Antifasiszta olvasatok. Magyar történeti dokumentáció az Eichmann-ügyben. *Múltunk*, 1. 13–57.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Könyvterv és nyomdai előkészítés: Erőss Zsolt

* * *

www.abtl.hu

www.kronoszkiado.hu